2026-2027 EĞİTİM ÖĞRETİM YILI
9. SINIF TARİH DERSİ GÜNLÜK DERS PLANI
TAR.9.3.2 - Orta Çağ'daki Siyasi ve Askerî Gelişmeler

A. KISA RESMÎ PLAN

Alan	Bilgi
Eğitim Öğretim Yılı	2026-2027
Ders / Sınıf	Tarih / 9. Sınıf
Ünite / Tema	3. Ünite - Orta Çağ Medeniyetleri
Konu	Orta Çağ'daki Siyasi ve Askerî Gelişmeler / Başlıca Devletlerin Yönetim ve Ordu Yapıları
Öğrenme Çıktısı	TAR.9.3.2. Orta Çağ'daki başlıca devletlerin siyasi ve askerî gelişmelerini karşılaştırabilme
Süreç Bileşenleri	a) Başlıca devletlerin yönetim ve ordu yapılarının özelliklerini belirler. b) Yönetim ve ordu yapıları arasındaki benzerlikleri listeler. c) Yönetim ve ordu yapıları arasındaki farklılıkları listeler.
Süre	8 x 40 dakika
Uygulama Haftaları	5-9 Nisan 2027: 2 ders; 12-16 Nisan 2027: 2 ders; 19-23 Nisan 2027: 2 ders; 26-30 Nisan 2027: 2 ders
Ana Kaynak	MEB 9. Sınıf Tarih Ders Kitabı, 3.2. Orta Çağ'daki Siyasi ve Askerî Gelişmeler, s.184-213
Yardımcı Kaynaklar	Tarih Dersi Öğretim Programı; Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni; 3.2 ders kitabı cevap kaynağı; doğrulanabildiği ölçüde kitap karekod içerikleri
Alan / Beceriler Arası İlişki	SBAB1.2 Sıralama - TAR.9.3.2 uygulamasında doğrudan. Ünite düzeyinde ayrıca SBAB4, SBAB7 ve SBAB2 alan becerileri bulunmaktadır.
Kavramsal Beceri	KB2.7 Karşılaştırma - TAR.9.3.2 uygulamasında doğrudan.
Eğilimler	TAR.9.3.2 uygulama paragrafında ayrıca eğilim kodlanmamıştır. Ünite düzeyinde E3.1 Uzmanlaşma, E3.2 Odaklanma, E3.4 Gerçeği Arama, E3.7 Sistematik Olma yer alır.
Sosyal-Duygusal Öğrenme	SDB2.2 İş Birliği - TAR.9.3.2 uygulamasında doğrudan.
Değer	D1.2 Adalet - devlet idaresinde adaletin yeri ve önemini örneklendirme sürecinde doğrudan.
Okuryazarlık	OB2 Dijital Okuryazarlık - karşılaştırmalı bilgi görseli hazırlama sürecinde doğrudan.
Yöntem / Teknik	Kavram öğretimi, öğrenme galerisi, grup çalışması, tarih şeridi, 5N1K, kaynak/harita inceleme, karşılaştırma matrisi, değer belirginleştirme, bilgi görseli
Öğrenme Kanıtları / Değerlendirme	Çalışma yaprakları ve yönetim-ordu tabloları; tarih şeritleri; 5N1K cevapları; Talas etkinliği; adalet karşılaştırma tablosu; s.213 bilgi görseli ve erişilebiliyorsa MEB analitik dereceli puanlama anahtarı; yıllık plandaki kısa konu yoklaması.
Materyal	MEB ders kitabı, akıllı tahta, tahta/kalem, öğrenci defteri, A4 kâğıt, karşılaştırma matrisi, tarih şeridi şablonu, dijital/basılı bilgi görseli araçları

B. AYRINTILI ÖĞRETMEN UYGULAMA REHBERİ

1. Ders - 40 Dakika | MEB Ders Kitabı s.184-187

Ana amaç: Orta Çağ devletlerini zaman ve mekân içinde konumlandırmak; temel kavramları açıklamak ve İslamiyet'in doğduğu dönemin siyasi-sosyal bağlamını belirlemek.

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
Düşünelim - Batı/Doğu çizgi romanı	7 dk	s.184 çizgi romanı okutacak biçimde inceletir; iki soruyu yöneltir. "Karanlık Çağ/Altın Çağ" gibi etiketleri mutlak gerçek değil, yorum ve genelleme olarak tartıştırır.	Farklılıkları siyasi otorite, şehirleşme, ekonomi ve kültürel ortamla ilişkilendirir; "bana göre" ile üç gerekçeli önerme oluşturur.	MEB s.184
Keşfedelim - kavram tablosu	8 dk	s.185'te divan, hicret, hilafet, kale, mevali, otokrasi, veliaht, veraset ve yabgu için önce tahmin, sonra sözlük/kitap anlamı yazdırır.	Kavram tahmini yapar, doğrulama sonrası anlamını düzeltir.	MEB s.185
Tarih Şeridi 3.1	7 dk	Devletlerin sürelerini inceletir; Eski Çağ'da kurulup Orta Çağ'da devam edenleri buldurur; renklerin kesin sembolik anlamının kitapta verilmediğini belirtir.	Çin, Sâsânî ve Doğu Roma'yı belirler; renkleri görsel gruplama olarak yorumlar.	MEB s.185

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
Bilgi Görseli 3.5	13 dk	s.186-187 haritasını ve bilgi kutularını inceletir; üç soruyu küçük gruplara dağıtır.	Dinlerin dağılımı, Arap Yarımadası'nın yapısı ve Hz. Muhammed'in hayatındaki dönüm noktaları hakkında kanıta dayalı cevap oluşturur.	MEB s.186-187
Kapanış	5 dk	"Orta Çağ devletlerini karşılaştırırken hangi ortak ölçütleri kullanmalıyız?" sorusuyla yönetim/ordu karşılaştırma matrisinin başlıklarını belirletir.	Yönetici-meşruiyet-kurumlar-ordu-teçhizat gibi ölçütler önerir.	Köprü kurma

1. Ders - Öğretmen Cevap Çerçeveleri

Soru / Etkinlik	Beklenen Cevap / Yaklaşım
Batı ve Doğu medeniyetleri neden farklılaşmıştır?	Beklenen yaklaşım: siyasi parçalanma/merkezîleşme, savaş ve güvenlik, ticaret yolları, şehirleşme, kurumların gücü, dinî-kültürel yapı gibi etkenler birlikte düşünülebilir. "Batı bütünüyle karanlık, Doğu bütünüyle altın çağ" türü kesin yargılar zorunlu cevap değildir.
"Bana göre" önermeleri	Tek doğru cevap yoktur. Öğrenci her önermeyi ders kitabındaki bir bilgi veya harita unsuruyla gerekçelendirmelidir.
Kavramlar	Divan: devlet işlerinin görüşüldüğü kurul/kurullar. Hicret: 622'de Mekke'den Medine'ye göç. Hilafet: Hz. Muhammed'den sonra İslam toplumunun siyasi liderliği. Kale: savunma yapısı. Mevali: özellikle Emeviler bağlamında Arap olmayan Müslümanlar. Otokrasi: siyasal yetkinin tek yöneticide yoğunlaşması. Veliaht: tahtın belirlenmiş adayı. Veraset: yönetim hakkının hanedan içinde intikali. Yabgu: eski Türk devletlerinde yüksek dereceli yönetici/unvan; bağlama göre batı kanadını yönetebilir.
Eski Çağ'dan Orta Çağ'a devam eden devletler	Çin İmparatorluğu, Sâsânî İmparatorluğu ve Doğu Roma İmparatorluğu.
Tarih şeridindeki renkler	Önerilen cevap çerçevesi: devlet gruplarını görsel olarak ayırt etmeyi kolaylaştırır. Cevap kaynağındaki "sarı=imparatorluk, mavi=Türk, yeşil=İslam" yorumu kitapta açıklanmadığı için kesin cevap kabul edilmez.
İslamiyet'in doğduğu dönemde geniş alanlara yayılan dinler	Harita ve bilgi kutularından Hristiyanlık, Zerdüştlük/Mecusilik, Gök Tanrı inancı, Brahmanizm/Hinduizm ve Budizm gibi inançların geniş alanlarda etkili olduğu çıkarılabilir. Musevilik çeşitli bölgelerde topluluklar hâlinde vardır; haritanın verdiği kanıt sınırları aşılmamalıdır.
Arap Yarımadası'nın yapısı	Siyasi: merkezî birlik yok, kabilecilik ve kan davaları. Sosyal: kitap hürler ve köleler şeklinde iki sınıf verir. Ekonomik: özellikle Mekke'de ticaret önemlidir. Kültürel/dinî: putperestlik yaygın, panayır ve şiir yarışmaları önemlidir. Cevap kaynağındaki "mevali" ifadesi bu bölüm için ders kitabıyla uyuşmaz.
Hz. Muhammed'in hayatındaki dönüm noktaları	571 doğum, 610 ilk vahiy, 622 Hicret ve Medine'de siyasi teşkilatlanma, 624 Bedir, 630 Mekke'nin Fethi, 632 Veda Hutbesi ve vefat. Öğrenci anlamlı başka dönüm noktaları da gerekçelendirebilir.

2. Ders - 40 Dakika | MEB Ders Kitabı s.188-190 - Çin İmparatorluğu

Ana amaç: Öğrenme galerisi içinde Çin'in siyasi-askerî gelişmelerini kronolojik sıralamak ve yönetim-ordu yapısını kaynaklardan belirlemek.

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
Öğrenme galerisi kurulumu	5 dk	s.188'deki üç tema grubunu açıklar; bu derste Çin grubunun uzmanlaşacağını, diğerlerinin matrise not alacağını belirtir.	Grup rolünü ve ortak karşılaştırma ölçütlerini hazırlar.	MEB s.188 / SDB2.2
Çin tarih şeridi	12 dk	s.188 verilerini s.189'daki boş alana tarih şeridi olarak dönüştürtür: MÖ 221, MS 220, 580, 618, 618-906, 751, 906.	Gelişmeleri kronolojik sıralar ve kısa açıklama yazar.	MEB s.188-189 / SBAB1.2
Kaynak A-B-C-Ç	10 dk	Hükümdarlık/meşruiyet, başbakan-sekreterlikler, sınır valilikleri ve tuntian sistemini farklı gruplara dağıtır.	Kaynaklardan yönetim ve askerî yapı özelliklerini seçer.	MEB s.189
Kaynak D-E-F ve tablo	10 dk	s.190'daki piyade, hafif süvari, zırh/miğfer görsellerini inceletir; yönetim-ordu tablosunu doldurtur.	Çin yönetim ve ordu özelliklerini ortak matrise aktarır.	MEB s.190
Galeri paylaşımı	3 dk	Çin grubuna 1 dakikalık özet yaptırır; sınıf eksikleri tamamlar.	Özetler ve akran notlarını düzeltir.	Öğrenme galerisi

2. Ders - Öğretmen Cevap Çerçevesi

Bölüm	Beklenen Cevap Çerçevesi
Çin tarih şeridi	MÖ 221 siyasi birlik/imparatorluk; MS 220 merkezî otoritenin bozulması; 580 Sui'nin yeniden birleştirmesi; 618 Tang; 618-906 Tang dönemi; 751 Talas yenilgisi ve Türkistan nüfuzunun azalması; 906 Tang'ın sona ermesi.
Yönetim	İmparator "Gök'ün Oğlu" ve meşruiyetini Gök inancıyla ilişkilendirir; veraset babadan oğula; başbakan ve sekreterlikler; sınırda duhu zhidu/genel valilik sistemi; toplumsal sınıflar kaynaklarda belirtilir.
Ordu	Geleneksel orduda piyade çoğunluktadır; hareketli düşmanlara karşı hafif süvari vurucu güç olabilir. Tuntian askerî tarım sistemi lojistik ve sınır hâkimiyetine hizmet eder. Askerler zırh, miğfer ve kılıç kullanır. "Çin ordusu yalnız süvariden oluşur" gibi genellemeler yapılmaz.

3. Ders - 40 Dakika | MEB Ders Kitabı s.191-195 - Sâsânî ve Doğu Roma

Ana amaç: İki büyük imparatorluğu paralel grup çalışmasıyla incelemek; yönetim, meşruiyet, taşra örgütlenmesi ve ordu yapısını ortak ölçütlerle karşılaştırmak.

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
Sâsânî 5N1K	9 dk	Bir gruba s.191 metin, harita ve Kaynak G'yi vererek 5N1K'yı doldurtur.	Kuruluş, Ak Hun ittifakı, Doğu Roma mücadeleleri, Kâdisiye/Nihâvend ve yıkılış sürecini kronolojik açıklar.	MEB s.191
Sâsânî yönetim-ordu	9 dk	s.192 Kaynak H-İ ve görsellerden s.193 tablosunu doldurtur.	Şahanşah, danışma/divan, baş vezir, satrap; süvari-piyade, ağır süvari, savaş filleri, onlu düzen ve maaş/ikta bilgilerini seçer.	MEB s.192-193
Doğu Roma siyasi-askerî akış	8 dk	Diğer gruba s.193-194 metin ve Kaynak J'yi vererek Hun, Iustinianos, Herakleios ve İslam fetihleri ekseninde kronoloji çıkarttırır.	Doğu Roma'daki önemli siyasi-askerî gelişmeleri sıralar.	MEB s.193-194 / SBAB1.2
Doğu Roma yönetim-ordu	9 dk	Kaynak K-L-M-N üzerinden s.195 tablosunu doldurtur; thema ile tagma farkına dikkat çeker.	İmparatorun yetkileri, senato/büyük domestik, eyalet yönetimi; thema, tagma, çiftçi-asker ve süvari ağırlığındaki dönüşümü belirler.	MEB s.194-195
Karşılaştırma	5 dk	İki grubun bir benzerlik ve bir farklılık söylemesini ister.	Merkezî otorite ve askerî teşkilat üzerinden karşılaştırır.	KB2.7

3. Ders - Öğretmen Cevap Çerçeveleri

Soru / Başlık	Beklenen Cevap / Yaklaşım
Sâsânî 5N1K	Ne: kuruluş, I. Hüsrev, Ak Hun ittifakı/yıkılışı, Bizans-Sâsânî savaşları, İslam ordularına yenilgiler. Nerede: İran, Anadolu, Mezopotamya ve çevresi. Ne zaman: 226-651; özellikle 557, 622-627, 636, 642. Nasıl: ittifaklar ve uzun savaşlar. Niçin: siyasi hâkimiyet, ticaret yolları/stratejik bölgeler ve genişleme. Kim: Erdeşir, I. Hüsrev, İstemi Yabgu, Herakleios, III. Yezdicerd ve İslam orduları.
Sâsânî yönetim	Şahanşah; güçlü merkezî yapı; danışma kurulu ve divanlar; hükümdarı sınırlayan kanun/gelenek; baş vezir; satrap adı verilen eyaletler ve valiler.
Sâsânî ordu	Piyade ve süvari; süvari daha yüksek statülü; hafif okçu ve ağır zırhlı mızraklı süvari; ok-yay-mızrak-kılıç-kalkan-gürz; savaş filleri; onlu düzen; maaş ve bazı ikta uygulamaları.
Doğu Roma yönetim	İmparator idarî-askerî-yargısal en yüksek otoritedir; otokratik/merkezî özellik taşır ancak kilise, kanunlar ve güçlü toplumsal kesimler fiilen sınırlandırabilir. Senato ve büyük domestik gibi kurum/görevler; eyalet yönetimi zamanla değişir.
Doğu Roma ordu	Thema: idarî-askerî bölge ve yerel çiftçi-asker yapısı; tagma: başkentte profesyonel garnizon birlikleri. Süvarinin önemi artar. Thema komutanları askerî-sivil yetkiler taşır. Cevap kaynağındaki "devlet yönetimi bütünüyle thema sistemi üzerine kuruludur" ifadesi aşırı genellenmemelidir.

4. Ders - 40 Dakika | MEB Ders Kitabı s.195-199 - Göktürkler ve Uygurlar

Ana amaç: I-II. Göktürk ve Uygur siyasi-askerî gelişmelerini sıralamak; kut, töre, toy, hatun ve ordu-millet yapısını kaynaklarla açıklamak.

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
I. Göktürk siyasi-askerî gelişmeleri	9 dk	s.195-196 metin, Harita 3.4 ve Kaynak O üzerinden kuruluş, Mukan, İstemi, Çin ilişkileri ve 582/630 sürecini özetletir.	Kronolojik gelişmeleri sıraya koyar.	MEB s.195-196

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
II. Göktürk	7 dk	s.196 tablosunu tarih şeridine dönüştürtür: 682, Kutluk/Tonyukuk, Kapgan, Bilge-Kül Tigin-Tonyukuk, 745.	Siyasi ve askerî dönüm noktalarını kronolojik açıklar.	MEB s.196 / SBAB1.2
Uygur tarih şeridi	8 dk	s.197 metin ve Kaynak Ö'den 744, 747, 759, 764, 821 sonrası, 840, 911 bilgilerini seçtirir.	Uygur gelişmelerini tarih şeridine yerleştirir.	MEB s.197
Kaynak P-R-S-Ş-T-Ü-U	11 dk	s.198-199 kaynaklarını gruplara dağıtır; yönetim ve ordu tablosunu doldurtur.	Kut, töre, toy, hatun, devlet meclisi; ordu-millet, daimî/ücretsiz yapı, atlı birlikler, kadın savaşçılar ve silahları belirler.	MEB s.198-199
Karşılaştırma	5 dk	Göktürk-Uygur benzerlik/farklılıklarını matrise ekletir.	Süreklilik ve değişimi iki maddeyle ifade eder.	KB2.7

4. Ders - Öğretmen Cevap Çerçevesi

Bölüm	Beklenen Cevap Çerçevesi
I-II. Göktürk ana gelişmeler	552 I. Göktürk kuruluşu; Mukan dönemi genişleme; İstemi'nin batı politikası ve 557 Ak Hun, 567 Doğu Roma elçiliği; 582 doğu-batı ayrılması, 630 Doğu Göktürk hâkimiyetinin sona ermesi; 682 II. Göktürk/Kutluk, Tonyukuk; Kapgan ve Bilge-Kül Tigin-Tonyukuk dönemi; 745 yıkılış.
Uygur ana gelişmeler	744 kuruluş; 747 Moyen-Çor; 759 Bögü; 764 Maniheizm; 821 sonrası zayıflama; 840 Kırgız saldırısı/yıkılış; Sarı ve Turfan Uygurları; 911 Turfan bağımsızlığı.
Yönetim	Kağanlık; kut meşruiyeti; töre; toy/meclis ve ayuk; hatunun devlet işlerinde rolü. Uygurlar Göktürk devlet geleneğinin önemli unsurlarını sürdürürken Karabalgasun ve Maniheizm/Çin ilişkileriyle yeni unsurlar kazanır.
Ordu	Ordu-millet anlayışı, daimî ve ücretli olmayan yapı; temel vurucu güç atlı birliklerdir, ok-yay başta olmak üzere çeşitli silahlar kullanılır; kadınlar da savaş ve komuta görevleri üstlenebilir. Cevap kaynağındaki "ordu tamamen/sadece atlıdır" ifadesi yerine kitabın "temelde atlı birliklerden oluşur" ifadesi esas alınır.

5. Ders - 40 Dakika | MEB Ders Kitabı s.200-203 - Hz. Muhammed (sav) Dönemi

Ana amaç: Hicret sonrası İslam Devleti'nin siyasi-askerî gelişmelerini kronolojik açıklamak; yönetimde istişare ve adalet ile gönüllü ordu yapısını belirlemek.

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
Hicret ve devletleşme	7 dk	s.200 Kaynak V-Y üzerinden Hicret'in siyasi anlamını ve Medine'de teşkilatlanmayı inceletir.	Hicretin siyasi topluluk/devletleşme bakımından dönüm noktası olduğunu açıklar.	MEB s.200
Askerî kronoloji	12 dk	s.201 harita/metinden Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye, Hayber, Mute, Mekke'nin Fethi; s.202 Huneyn-Tebük ve 632'yi tarih sırasına koydurur.	Gelişmeleri tarih şeridinde sıralar ve sonuçlarını kısa yazar.	MEB s.201-202 / SBAB1.2
Kaynak Z-AA	8 dk	Yönetimde istişare, adalet, liyakat, vali/komutan/elçi görevlendirme ve diplomasi unsurlarını belirletir.	Yönetim yapısı için kanıt seçer.	MEB s.202 / D1.2
Kaynak AB ve tablo	9 dk	Ordu yapısını s.203 tablosuna doldurtur: gönüllülük, maaşsızlık, piyade-süvari, başkomutanlık, teçhizat.	Ordu özelliklerini yönetim özelliklerinden ayırır.	MEB s.202-203
Kapanış	4 dk	Hz. Muhammed dönemi ile Göktürk yönetim/ordusundan bir benzerlik/farklılık yazdırır.	Karşılaştırma matrisini günceller.	KB2.7

5. Ders - Öğretmen Cevap Çerçevesi

Bölüm	Beklenen Cevap Çerçevesi
Siyasi-askerî dönüm noktaları	610 ilk vahiy; 622 Hicret; 624 Bedir; 625 Uhud; 627 Hendek; 628 Hudeybiye; 629 Hayber ve Mute; 630 Mekke'nin Fethi ve Huneyn; 631 Tebük; 632 Veda Hutbesi/vefat. Ders kitabındaki sıralama esas alınır.
Yönetim	Hz. Muhammed dinî ve siyasi lider/devlet başkanıdır; nihai hakemdir; istişare, adalet ve liyakat önemlidir; valiler, hâkimler, komutanlar, vergi memurları ve elçiler görevlendirilir; dış diplomasi yürütülür.

Bölüm	Beklenen Cevap Çerçevesi
Ordu	Düzenli ve maaşlı daimi bir ordu yoktur; Müslümanlar gönüllü olarak seferber edilir; Hz. Muhammed katıldığında başkomutandır; piyade ve süvari birlikleri; kılıç, mızrak, ok-yay, kalkan gibi teçhizat. Cevap anahtarında “kadı” ifadesi kullanılsa da bu bölümde kaynak “hâkimler” der; kitap terimi tercih edilir.

6. Ders - 40 Dakika | MEB Ders Kitabı s.203-205 - Dört Halife Dönemi

Ana amaç: Fetihlerin genişlemesiyle yönetim ve ordunun kurumsallaşmasını; seçim/biat, divan, kadılık-vergi örgütlenmesi ve cünd sistemi üzerinden açıklamak.

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
Siyasi-askerî gelişmeler	13 dk	s.203-204 metin ve Harita 3.6 üzerinden Ridde, Ecnâdeyn, Yermük, Kudüs, Kâdisiye, Celula, Nihavend, Mısır, Kıbrıs, Zâtüssavârî, iç karışıklıklar ve Hz. Ali dönemini gruplara dağıtır.	Gelişmeleri kronolojik ve coğrafi olarak özetler.	MEB s.203-204
Kaynak AC-AÇ	7 dk	Cemel ve Sıffîn/Hakem olaylarını kaynağa dayalı ve tarafsız biçimde inceletir.	İç siyasi gelişmelerin devlet düzeni üzerindeki etkisini açıklar.	MEB s.204
Kaynak AD - yönetim	8 dk	Halifenin seçimi/biat, ümmet, Kur’an-Sünnet, kadı/âmil ve divan teşkilatını tabloya aktarır.	Yönetim yapısının özelliklerini belirler.	MEB s.205 / D1.2
Kaynak AE - ordu	8 dk	Cünd merkezleri, hazır atlı birlikler, farklı milletlerden askerler, maaş ve mancınık kullanımını tabloya yazdırır.	Ordunun kurumsallaşmasını açıklar.	MEB s.205
Karşılaştırma	4 dk	Hz. Muhammed ve Dört Halife dönemi ordularının süreklilik/değişimini sorar.	Gönüllülükten daha kurumsal/maaşlı yapıya doğru değişimi ifade eder.	KB2.7

6. Ders - Öğretmen Cevap Çerçevesi

Bölüm	Beklenen Cevap Çerçevesi
Yönetim	Merkezde halife, vilayetlerde valiler; ilk dört halifenin geliş biçimleri farklı olsa da ümmetin biati önemlidir; Kur’an ve Sünnet’e bağlılık; Hz. Ömer döneminde adli ve mali işlerin ayrıştırılması, kadılar/âmiller ve divan teşkilatı.
Ordu	Cünd adı verilen askerî merkezler; tam teçhizatlı hazır birlikler; farklı milletlerden askerlerin katılımı; askerlerin başka ekonomik uğraşlardan uzak tutulması ve maaş düzenlemeleri; kuşatmalarda mancınık; Hz. Osman döneminde güçlü donanma ve Zâtüssavârî.
Adalet	Hz. Ömer’in Kudüs ahalisine can ve inanç güvenliği sağlaması ve daha sonra s.212’de verilen yargı talimatı D1.2 açısından temel örneklerdir.

7. Ders - 40 Dakika | MEB Ders Kitabı s.206-210 - Emeviler ve Abbasiler

Ana amaç: İki İslam devletini paralel öğrenme galerisiyle karşılaştırmak; hilafetin saltanata dönüşmesi, mevali politikası, vezirlik/divan, profesyonel ordu ve Türk askerlerinin rolünü belirlemek.

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
Emevi 5N1K	8 dk	Bir gruba s.206-207 metin ve Kaynak AF-AG-AI-Aİ-AJ’yi verir; 5N1K tablosunu doldurtur.	Kuruluş, fetihler, İstanbul kuşatmaları, Kerbela, İspanya, Puvatya ve yıkılış nedenlerini özetler.	MEB s.206-207
Emevi yönetim-ordu	7 dk	s.208 Kaynak AK-AL-AN üzerinden tabloyu doldurtur.	Veliaht/saltanat, eyalet, divan, Arapça, mevali; maaşlı ordu, piyade-süvari-donanma, garnizonları belirler.	MEB s.208
Abbasi tarih şeridi	8 dk	Diğer gruba s.209 tablosunu tarih şeridine dönüştürtür: 750, 751, Mansur, Harun Reşid, Mu’tasım/Samarra, X. yy zayıflama, 1258.	Kronolojik açıklama yapar.	MEB s.209 / SBAB1.2
Abbasi yönetim-ordu	8 dk	s.210 Kaynak AO-AÖ’yü inceletir; tabloyu doldurtur.	Halife, vezirlik, divan, mevali; maaşlı daimî ordu, Türk birlikleri/onlu sistem, avâsım-sugur ve donanmayı belirler.	MEB s.210
Galeri karşılaştırması	6 dk	İki grubun bulgularını ortak matriste karşılaştırır; özellikle mevali ve hilafet/veraset boyutlarına dikkat çeker.	Bir benzerlik ve iki farklılık yazar.	KB2.7 / SDB2.2
Kapanış	3 dk	Son dersin bilgi görseli için her grubun bir devlet/dönem seçmesini sağlar.	Kendi satırının içerik sorumluluğunu alır.	Hazırlık

7. Ders - Öğretmen Cevap Çerçeveleri

Bölüm	Beklenen Cevap Çerçevesi
Emevi 5N1K	Kim: Muâviye ve sonraki Emevi halifeleri. Ne: 661-750 Emevi Devleti, fetihler ve iç siyasi gelişmeler. Nerede: Şam merkezli; Türkistan, Anadolu, Kuzey Afrika, İspanya. Ne zaman: 661, 680, 711, 717, 732, 750 gibi dönüm noktaları. Nasıl: fetih, akın, kuşatma, eyalet/garnizon örgütlenmesi. Niçin: siyasi hâkimiyet, sınır güvenliği, genişleme ve İslamiyet'i yayma hedefleri birlikte değerlendirilir; tek nedene indirgenmez.
Emevi yönetim-ordu	Hilafetin fiilen verasete/saltanata dönüşmesi; halife, eyalet/vali, divan, Arapça resmî dil, mevali ayrımı. Ordu başlangıçta Arap ağırlıklı, zamanla farklı unsurlar; maaş, piyade-süvari, donanma, sınır garnizonları.
Abbasi tarih şeridi	750 kuruluş; 751 Talas; Mansur döneminde Bağdat; Harun Reşid; Mu'tasım döneminde Türk askerleri ve Samarra; 836-892 Samarra devri; X. yy siyasi gücün daralması; 1258 İlhanlılar tarafından sona erme.
Abbasi yönetim-ordu	Merkezî yönetim, halife; veraset; vezirlik, hacib/divanlar; mevaliye daha fazla görev. Maaşlı, daimî, nizamî ordu; muhafız/vilayet/sınır/yardımcı kuvvetler; Türklerin etkisiyle onlu sistem; kara ve deniz kuvvetleri.

8. Ders - 40 Dakika | MEB Ders Kitabı s.211-213 - Talas, Adalet ve Bilgi Görseli

Ana amaç: Talas Savaşı'nı kaynak/dijital içerikle değerlendirmek, farklı medeniyetlerde adalet değerini karşılaştırmak ve sekiz ders boyunca oluşturulan matrisi nihai bilgi görseline dönüştürmek.

Ders Aşaması	Süre	Öğretmenin Yapacakları	Öğrencinin Yapacakları	Kaynak / Ölçme
Talas belgeseli ve sorular 1-4	10 dk	Karekod erişilebiliyorsa belgeseli izletir ve s.211 sorularını uygular. Erişilemiyorsa yalnız ders kitabında p.188/p.209'da açıkça bulunan Talas bilgileri kullanılır; belgesel ayrıntıları uydurulmaz.	Neden, ordu/silah benzer-farklılık, komutan kararı ve sonuçları kanıta dayalı cevaplar.	MEB s.211
150-200 kelimelik Talas paragrafı	8 dk	Öğrenciye 4 bölümlü iskelet verir: bağlam-neden, savaş/ittifak, sonuç, Türk tarihi açısından değerlendirme.	Özgün, temkinli ve kanıt temelli paragraf yazar.	MEB s.211
Adalet - değer belirginleştirme	8 dk	s.212 metinlerinden birini seçtirir; Tespit Ettiklerim-Düşündüklerim-Çıkarımlarım alanlarını kısa maddelerle doldurtur.	Sâsânî, Göktürk, Hz. Ömer, Ömer b. Abdülaziz veya Bizans örneğinden adalet anlayışını değerlendirir.	MEB s.212-213 / D1.2
Nihai bilgi görseli	12 dk	Daha önce oluşturulan karşılaştırma matrisini s.213 yönergesine göre bilgi görseline dönüştürtür; benzerlik-farklılık başlıklarını zorunlu tutar.	Seçilen devletleri yönetim, meşruiyet, kurum, ordu, teşkilat/teçhizat ölçütleriyle karşılaştırır.	MEB s.213 / OB2, SDB2.2, KB2.7
Kapanış	2 dk	Erişilebiliyorsa MEB analitik rubriğiyle hızlı öz kontrol yaptırır; değilse rubrik içeriği uydurmaz.	Ürününde kaynak doğruluğu ve karşılaştırma dengesini kontrol eder.	Değerlendirme

8. Ders - Talas ve Adalet İçin Cevap Çerçeveleri

Soru / Etkinlik	Beklenen Cevap / Yaklaşım
Talas'ın nedeni	Ders kitabında açıkça Çin-Abbasi/Türk rekabeti ve Türkistan hâkimiyeti bağlamı görülür. Belgesel izlenmişse belgeselde verilen özel nedenler ayrıca yazılır. Cevap kaynağındaki ayrıntılar belgesel görülmeden "belgeselde kesin böyle denmiştir" şeklinde sunulmaz.
Asker ve silahların benzer/farklı yönleri	Belgesel izlenmeden kesin cevap anahtarı verilemez. Kitapta Çin için piyade/hafif süvari, zırh ve kılıç; Türkler için atlı birlik, ok-yay ve hareketlilik gibi bilgiler vardır. Belgesel içeriği bunlarla karşılaştırılır.
Komutan olsaydınız	Tek doğru cevap yoktur. Dönemin coğrafyası, ikmal, müttefikler, hareketlilik, savunma ve düşman kuvvet yapısı dikkate alınarak gerekçeli karar beklenir.
Talas sonuçları	Kitapta açık destek: Abbasiler ve Türklerin Çin ordusunu yenmesi, Çin'in Türkistan'daki nüfuzunun azalması ve Türklerin Abbasi askerî-siyasi yapısında giderek önem kazanması. Cevap kaynağındaki "matbaa, pusula ve barutun Talas esirleriyle aktarıldığı" iddiası bu ders kitabı/metin ve yüklenen belgesel içeriğiyle doğrulanmadığından zorunlu cevap yapılmaz.
Türkler açısından önemi	Çin baskısının azalması, Türk-Abbasi iş birliğinin güçlenmesi, Türklerin Abbasi ordusu ve yönetiminde giderek daha etkin hâle gelmesi ve İslam dünyasıyla ilişkilerin derinleşmesi vurgulanabilir. "Türkler Talas'tan hemen sonra topluca İslam oldu" gibi tek nedenli/kesin ifade kullanılmaz.
Adalet örneği - Hz. Ömer	Yargı kararlarının denetlenmesi, eşit muamele, hatalı karardan dönme, mahkeme ciddiyeti ve insan onuru; adaletin toplumsal güven ve devlet otoritesiyle ilişkisi.

Soru / Etkinlik	Beklenen Cevap / Yaklaşım
Adalet karşılaştırması	Benzerlik: birçok devlet adaleti siyasi düzenin dayanağı görür. Farklılık: Göktürklerde töre/könilik; Sâsânîlerde hükümdarın adaleti koruma görevi; İslam devletlerinde Kur'an-Sünnet, kadı ve yöneticinin hesap verebilirliği; Bizans kaynaklarında bazı dönemlerde keyfî/dinî baskı eleştirileri. Kaynakların bakış açısı ayrıca dikkate alınır.

C. NİHAİ BİLGİ GÖRSELİ İÇİN ÖĞRETMEN KARŞILAŞTIRMA MATRİSİ

Devlet / Dönem	Yönetim Yapısı - Ana Özellikler	Ordu Yapısı - Ana Özellikler
Çin	Gök'ün Oğlu; veraset; başbakan/sekreterlikler; sınır valilikleri	Piyade çoğunluğu; hafif süvari vurucu güç; tuntian; zırh/miğfer
Sâsânî	Şahanşah; merkezî yapı; danışma/divan; baş vezir; satrap	Piyade+süvari; ağır zırhlı süvari; savaş filleri; onlu düzen; maaş/ikta
Doğu Roma	İmparator/otokrasi; senato ve büyük domestik; değişen eyalet düzeni	Thema çiftçi-askerleri; tagma profesyonelleri; süvari önem kazanır; başkent garnizonu
Göktürk/Uygur	Kağan; kut; töre; toy/ayuk; hatun; Uygurda Karabalgasun ve yeni kültürel etkiler	Ordu-millet; daimî, ücretli değil; temelde atlı; ok-yay; kadınlar da savaş/komuta görevinde
Hz. Muhammed Dönemi	Dinî-siyasi liderlik; istişare; adalet/liyakat; vali-hâkim-elçi	Gönüllü ve maaşsız; piyade+süvari; başkomutan Hz. Muhammed; temel silahlar
Dört Halife	Halife/biat; Kur'an-Sünnet; valiler; kadı-âmil; divan	Cünd merkezleri; daha kurumsal ve maaşlı yapı; farklı unsurlar; mancınık; donanma
Emevi	Hilafet verasete/saltanata dönüşür; eyalet/divan; Arapça; mevali ayrımı	Maaşlı ordu; piyade+süvari+donanma; Arap ağırlığı; garnizonlar
Abbasi	Halife; veraset; vezirlik; divan; mevalinin devlet görevlerinde artan rolü	Maaşlı, daimî nizamî ordu; Türk birlikleri; onlu sistem; avâsım/sugur; donanma

Genel Benzerlik ve Farklılıklar

- Benzerlik: Pek çok yapıda siyasi otorite bir hükümdar/halife/kağan etrafında merkezileşir; meşruiyet çoğu zaman dinî-geleneksel ilkelerle ilişkilendirilir.
- Benzerlik: Geniş toprakları yönetmek için merkez-taşra kurumları, valilik/eyalet sistemleri ve düzenli askerî organizasyonlar geliştirilmiştir.
- Farklılık: Veraset biçimleri ve yöneticinin yetkisini sınırlayan kurumlar değişir; Göktürk toy/töre, Sâsânî danışma/kanun-gelenek, İslam'ın ilk dönemlerinde şura/biat ve dinî-hukuki çerçeve gibi farklı mekanizmalar görülür.
- Farklılık: Orduların finansmanı ve asker kaynağı farklıdır; Türklerde ordu-millet ve ücretli olmayan daimî yapı, Abbasilerde maaşlı profesyonel birlikler, Bizans'ta thema/tagma ayrımı gibi modeller vardır.
- Farklılık: Askerî uzmanlıklar coğrafya ve rakibe göre değişir; Sâsânî ağır süvarisi ve filleri, Çin tuntian/hafif süvarisi, Bizans thema-tagması ve İslam devletlerindeki donanma/garnizon sistemleri örnektir.

D. TYMM - MEB DERS KİTABI EŞLEŞTİRMESİ

Program Unsuru	Ders Kitabındaki Karşılığı
SBAB1.2 Sıralama	s.188-210 Çin, Sâsânî, Doğu Roma, Göktürk-Uygur ve İslam devletlerinin siyasi-askerî gelişmelerini tarih şeritleri/5N1K ile kronolojik sıralama
D1.2 Adalet	s.202 Hz. Muhammed yönetiminde adalet; s.205 Hz. Ömer dönemi kurumları; s.212-213 adalet metinleri ve değer belirginleştirme
KB2.7 Karşılaştırma	Her devletin yönetim ve ordu tablosunu aynı ölçütlerle karşılaştırma; s.213 nihai bilgi görseli
SDB2.2 İş Birliği	s.188'den itibaren öğrenme galerisi ve uzman grup paylaşımı; s.213 grup bilgi görseli
OB2 Dijital Okuryazarlık	Karekod içeriklerini uygun ve doğrulanabilir biçimde kullanma; s.213 dijital veya basılı bilgi görseli hazırlama
Öğrenme kanıtı	Çalışma yaprakları + karşılaştırma matrisi + s.213 bilgi görseli + yıllık plandaki kısa konu yoklaması

E. FARKLILAŞTIRMA

Destekleme

- Temel kavramlar için kısa kavram kartları; tarih şeritlerinde bazı tarihler/olaylar önceden doldurulmuş şablonlar kullanılabilir.
- Yönetim-ordu karşılaştırma matrisi için "yönetici/meşruiyet/kurumlar/ordu teşkilatı/teçhizat" başlıkları önceden verilir; öğrenci kaynaklardan yalnız kanıtları yerleştirir.
- Uzun kaynaklarda her gruba bir "kanıt avı" sorusu verilir: "Yöneticinin gücü nereden geliyor?", "Ordu nasıl örgütlenmiş?", "Taşra nasıl yönetiliyor?", "Asker nasıl finanse ediliyor?"

- 5N1K tablolarında önce “Ne/Ne zaman” birlikte tamamlanır, “Nasıl/Niçin” için cümle başlangıçları kullanılır.

Zenginleştirme

- Yıllık plana uygun olarak seçilen iki Orta Çağ devletinin siyasi-askerî gelişmeleri ortak ölçütlerle tarih şeridi, harita veya karşılaştırma tablosunda derinleştirilebilir.
- Bulgar, Kırgız, Sabar, Hazar, Türgiş veya Karluklardan seçilen iki topluluğun siyasi-sosyal-ekonomik özellikleri ek bilgi kartlarıyla karşılaştırılabilir.
- Emevilerin mevali politikası ve hilafetin saltanata dönüşmesi güvenilir kaynaklarla incelenerek avantaj-dezavantaj T cetveli hazırlanabilir.
- Mısır ve Hindistan’da kurulan ilk Türk devletleri zaman şeridinde gösterilebilir; Türklerin İslamiyet’i kabulü ve Abbasiler dönemindeki rolleri kısa posterle açıklanabilir. Bu çalışmalar MEB kitabındaki temel etkinliklerden sonra yapılır.

F. ÖĞRETMEN YANSITMASI

- Öğrenciler devletlerin siyasi-askerî gelişmelerini kronolojik sıralarken ana dönüm noktalarını seçebildi mi?
- Yönetim yapısı ile ordu yapısını aynı tabloda birbirine karıştırmadan ayırabildiler mi?
- “Meşruiyet kaynağı”, “veraset”, “divan”, “thema”, “toy”, “cünd”, “mevali” gibi kavramlar doğru kullanıldı mı?
- Öğrenme galerisi öğrenciler arasında gerçek bilgi alışverişi sağladı mı?
- Çin, Sâsânî, Doğu Roma, Göktürk/Uygur ve İslam devletleri aynı ölçütlerle karşılaştırılabildi mi?
- Adalet değeri yalnız “iyi davranış” düzeyinde mi kaldı, yoksa yönetim ve hukuk kurumlarıyla ilişkilendirildi mi?
- Talas etkinliğinde doğrulanmamış karekod/cevap anahtarı ayrıntıları ile kitapta açıkça bulunan bilgiler birbirinden ayrılabildi mi?
- s.213 bilgi görsellerinde benzerlik ve farklılık dengesi, tarihsel doğruluk ve kaynak kullanımı yeterli miydi?
- 8 x 40 dakikalık dağılımda hangi devlet/dönem beklenenden fazla süre aldı?
- Cevap kaynağındaki p.187, p.211 ve p.213 uyuşmazlıkları sınıf anlatımına yansımadan yönetilebildi mi?
- TAR.9.3.3 Orta Çağ’daki Ticaret Yolları’na geçmeden önce hangi devlet-coğrafya ve ticaret yolu bağlantıları tekrar edilmeli?